

Верховний
Суд

Встановлення факту смерті v. оголошення померлим

Дмитро Гудима –
суддя Верховного Суду у Касаційному цивільному суді

1. Встановлення факту смерті (загибелі) особи

Цивільний процесуальний кодекс України

Стаття 315. Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення

- 1. Суд розглядає справи про встановлення факту: ...
- 8) смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті;
- 9) смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Цивільний процесуальний кодекс України

Стаття 317. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України

- 1. ...
- Заява про встановлення факту смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, може бути подана членами сім'ї померлого, їхніми представниками або іншими заінтересованими особами (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси) до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника.

Ситуація 1

Встановлення факту смерті (загибелі)

Ситуація 1

- під час артилерійського обстрілу вогневого опорного пункту отримав поранення. Після надання першої медичної допомоги з волонтерами й іншими військовослужбовцями на автомобілі ШМД був направлений до лікарні. Під час переїзду автомобіль підірвався на міні. Вважається таким, що зник без вісти.
- згідно з лікарським свідоцтвом про смерть загинув в зоні АТО.
- відповідно до витягу з протоколу засідання Центральної ВЛК зі встановлення причинного зв'язку захворювань, поранень, контузій, травми, каліцтва у колишнього військовослужбовця «розтрощення та обвуглення декількох ділянок тіла» стали причиною смерті.
- **Прохання:** встановити юридичний факт загибелі ..., під час захисту Батьківщини у лютому 2015 року на території Донецької та Луганської областей України внаслідок збройної агресії рф проти України.

Чи можна встановлювати факт смерті (загибелі) в судовому порядку?

Постанова КЦС (ОП) ВС, 05.12.2022, справа №490/6057/19-ц, № у ЄДРСР 107963201

- Мета цієї заяви – встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю військовослужбовця та військовою агресією російської федерації проти України.
- Фактичною підставою звернення до суду стала необхідність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю та збройною агресією з метою отримання допомоги від гуманітарних організацій.
- Суди попередніх інстанцій розділили вимогу на встановлення факту смерті військовослужбовця та факту військової агресії російської федерації, зробивши висновок про те, що у першому випадку такі факти судами не встановлюються, а в другому – про загальновідомість факту через закріплення його на державному рівні на підставі нормативно-правових актів.

Чи можна встановлювати факт смерті (загибелі) в судовому порядку?

Постанова КЦС (ОП) ВС, 05.12.2022, справа №490/6057/19-ц, № у ЄДРСР 107963201

- Дійсно, факт загибелі в судовому порядку встановлений бути не може, проте, обґрунтовуючи необхідність встановлення факту того, що ОСОБА_3 загинув при виконанні військової служби у лютому 2015 року на території Донецької – Луганської областей України внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, заявниця акцентувала увагу на відсутність іншого позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між загибеллю її чоловіка та військовою агресією російської федерації, оскільки такий порядок законодавством не визначено.
- ... по суті факт загибелі є обґрунтуванням необхідності встановлення іншого факту.

Чи можна встановлювати факт смерті (загибелі) в судовому порядку?

Постанова КЦС (ОП) ВС, 05.12.2022, справа №490/6057/19-ц, № у ЄДРСР 107963201

- Встановлення факту, що має юридичне значення, щодо загибелі військовослужбовця під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії російської федерації проти України можливе лише у судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого, позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю військовослужбовця та військовою агресією російської федерації. ... відповідний юридичний факт має індивідуальний характер, оскільки породжує правові наслідки лише для заявника, а саме: отримання загиблим статусу жертви міжнародного збройного конфлікту з подальшим отриманням членами сім'ї загиблого допомоги від гуманітарних організацій та можливості звернення членів сім'ї загиблого до міжнародних судів із відповідними вимогами.

Ситуація 2

Встановлення факту смерті (загибелі)

Ситуація 2

- син заявниці зник безвісти під час виконання бойового завдання, коли, виконуючи евакуаційні заходи на човні, потрапив під ворожий артилерійський обстріл з боку супротивника;
- **плавзасіб внаслідок невдалого маневру перекинувся та затонув.** У воді опинився особовий склад, син заявниці та ... **Усі військовослужбовці дістались берега за винятком сина заявниці.** Він зник безвісти; продовжуються пошукові дії;
- до матеріалів службового розслідування долучені пояснення свідків, які безпосередньо перебували разом із сином заявниці під час події. **Солдати ... та ... зазначили, що син заявниці вірогідно потонув, оскільки до берега разом із групою він не дістався, але тіла вони не бачили;** востаннє його бачили поряд із тонучим плавзасобом. Солдат ... у поясненнях припустив, що син заявниці потягнув на дно човен разом з усім військовим майном.

Встановлення факту смерті (загибелі)

Ситуація 2

- Прохання: (1) встановити факт загибелі ... під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації під час воєнних дій на території України; (2) вважати, що загибель сина заявниці безпосередньо пов'язана з його участю у бойових діях під час захисту Батьківщини внаслідок і під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації проти України під час воєнного стану; (3) вважати датою загибелі сина ...; (4) вважати місцем загибелі сина заявниці район ...

Відмова у встановленні факту загибелі у конкретний день і місці. Закриття провадження в іншій частині.

Чи може бути предметом заяви про встановлення факту смерті (загибелі) особи встановлення зв'язку цього факту з участю у бойових діях під час захисту Батьківщини внаслідок здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії рф проти України під час воєнного стану?

Постанова КЦС (ІІ) ВС, 29.07.2026, справа №945/1784/25, № у ЄДРСР 139634415

- Звернення в окремому провадженні з вимогами, які стосуються встановлення такого зв'язку не відповідає завданню цивільного судочинства, оскільки для встановлення цього зв'язку передбачений позасудовий (несудовий) порядок.

Чи може бути предметом заяви про встановлення факту смерті (загибелі) особи встановлення зв'язку цього факту з участю у бойових діях під час захисту Батьківщини внаслідок здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі та стримування збройної агресії рф проти України під час воєнного стану?

Постанова КЦС (ІІ) ВС, 29.07.2026, справа №945/1784/25, № у ЄДРСР 139634415

- ... суди попередніх інстанцій вказали, що згідно з матеріалами справи, зокрема, сповіщенням сім'ї й актом службового розслідування **син заявниці зник безвісти саме при виконанні службових обов'язків** – виконанні бойового завдання під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації проти України. Тому суди відповідні вимоги заявниці розглянули помилково.

Чи можна задовольнити заяву про встановлення факту смерті (загибелі) військовослужбовця за відсутності об'єктивного підтвердження події смерті (загибелі)?

Постанова КЦС (ІІ) ВС, 29.07.2026, справа №945/1784/25, № у ЄДРСР 139634415

- ... документи вказують на те, що син заявниці зник безвісти, а витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо початку кримінального провадження за частиною першою статті 115 КК України - на існування кримінального провадження за фактом втрати заявницею зв'язку із її сином унаслідок бойових дій, а не на факт смерті. Беззаперечних доказів саме смерті (загибелі) сина заявниці немає. Апеляційний суд зауважив, що докази, які надала заявниця, включно з поясненнями очевидців, у сукупності достовірно не засвідчують смерть її сина ІНФОРМАЦІЯ_1, а лише дають підстави для обґрунтованого припущення про смерть за обставин, які ці докази підтверджують.

Ситуація 3

Встановлення факту смерті (загибелі)

Ситуація 3

- Відповідно до витягу з наказу командира військової частини ... (з адміністративно-господарської діяльності) ... **за результатами службового розслідування встановлено, що** ... близько 11 год 00 хв у населеному пункті ... під час виконання бойового завдання військовослужбовці, у тому числі головний сержант ..., потрапили під артилерійський обстріл та штурмові дії противника, унаслідок чого **зазнали поранень, несумісних із життям, та загинули.**
- Свідок ОСОБА_3 пояснив, що проходив військову службу разом із ... та ... перебував разом із ним поблизу населеного пункту ... За його словами, під час інтенсивного артилерійського обстрілу ... **отримав тяжкі поранення, несумісні з життям. Свідок особисто бачив його тіло, впізнав загиблого за зовнішніми ознаками, а бойовий медик констатував смерть.** Евакуація тіла була неможливою через щільний вогонь противника.

Встановлення факту смерті (загибелі)

Ситуація 3

- Свідок ОСОБА_4 показав, що проходив службу разом із ... з початку повномасштабного вторгнення та був очевидцем подій ... в селі ... Він підтвердив, що **особисто бачив тіло ... без ознак життя, впізнав його за обличчям та вважав отримані ним поранення несумісними з життям.** Через бойову обстановку евакуювати тіло загиблого також не було можливості.
- **Прохання: встановити факт смерті ... , який загинув ... об 11:00 у населеному пункті ... під час виконання обов'язків військової служби, а його смерть пов'язана із захистом Батьківщини.**

Апеляційний суд відмовив у задоволенні заяви. ВС погодився.

Як довести факт смерті (загибелі) за заявою про встановлення такого факту?

Постанова КЦС (III) ВС, 16.09.2026, справа №619/5907/25, № у ЄДРСР 107963201

- Підставою для встановлення факту смерті є підтверджені належними та допустимими доказами **обставини, які достовірно свідчать про смерть особи у певний час та за певних обставин.**
- **Доказами, що підтверджують факт смерті особи** в умовах воєнного стану або на тимчасово окупованій території України, можуть бути, зокрема, письмові докази, речові докази, у тому числі фото-, відео- та звукозаписи, висновки експертів, копії лікарського свідоцтва чи довідки про смерть, показання свідків, довідки військових частин або територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, а також відомості правоохоронних органів про зникнення особи за обставин, що загрожували її життю.
- Наведений перелік доказів не є вичерпним і підлягає оцінці судами з урахуванням конкретних обставин кожної справи.

Як довести факт смерті (загибелі) за заявою про встановлення такого факту?

Постанова КЦС (III) ВС, 16.09.2026, справа №619/5907/25, № у ЄДРСР 107963201

- ... специфіка доказування факту смерті особи під час бойових дій, перебування відповідної території під тимчасовою окупацією та об'єктивна складність отримання документів установленної форми вимагають уникнення надмірного формалізму під час оцінки доказів.

Як довести факт смерті (загибелі) за заявою про встановлення такого факту?

Постанова КЦС (III) ВС, 16.09.2026, справа №619/5907/25, № у ЄДРСР 107963201

- ... передбачений статтями 315, 317 ЦПК України порядок встановлення факту смерті особи передбачає **доведеність самого факту смерті, а не лише існування обставин, за яких смерть особи є ймовірною.**
- встановлення факту смерті особи та оголошення фізичної особи померлою є різними за правовою природою інститутами. У першому випадку **предметом доказування є смерть конкретної особи, яка фактично настала у певний час та за певних обставин, однак не може бути зареєстрована в установленому законом порядку.** Натомість оголошення фізичної особи померлою ґрунтується на встановленні обставин, які дають достатні підстави припускати її смерть за відсутності достовірного підтвердження самого факту смерті.

Як довести факт смерті (загибелі) за заявою про встановлення такого факту?

Постанова КЦС (III) ВС, 16.09.2026, справа №619/5907/25, № у ЄДРСР 107963201

- письмові докази містять відомості про обставини, які створювали безпосередню загрозу життю ... та дають вагомі підстави припускати його загибель, однак водночас не усувають невизначеності щодо фактичного настання його смерті, оскільки офіційно його обліковано як особу, зниклу безвісти, та продовжено розшук.
- Оцінюючи показання свідків ..., апеляційний суд зазначив, що матеріали справи не містять належних доказів проходження ними військової служби разом із ... та їх перебування разом із ним під час виконання бойового завдання Апеляційний суд також урахував, що ОСОБА_5, пояснення якого були покладені в основу висновків службового розслідування та який зазначений безпосереднім очевидцем події, судом першої інстанції не допитувався.

Як довести факт смерті (загибелі) за заявою про встановлення такого факту?

Постанова КЦС (III) ВС, 16.09.2026, справа №619/5907/25, № у ЄДРСР 107963201

- ... передбачений статтею 317 ЦПК України спеціальний порядок розгляду справ про встановлення факту смерті особи в умовах воєнного стану або на тимчасово окупованій території не змінює предмета доказування у такій справі. Для задоволення відповідної заяви **суд має встановити саме факт смерті конкретної особи у певний час та за певних обставин**, а не лише наявність обставин, які дають достатні підстави припускати її загибель.
- Тому самі собою бойова обстановка, характер обстрілу, неможливість евакуації та інші обставини, які об'єктивно свідчать про надзвичайно високий ризик для життя особи, не підміняють необхідності встановлення на підставі сукупності належних, допустимих і достатніх доказів фактичного настання її смерті.

Як довести факт смерті (загибелі) за заявою про встановлення такого факту?

Постанова КЦС (III) ВС, 16.09.2026, справа №619/5907/25, № у ЄДРСР 107963201

- Посилання заявника на те, що віднесення ОСОБА_2 до категорії осіб, зниклих безвісти, було зумовлене виключно неможливістю евакуації його тіла, наведених висновків апеляційного суду не спростовує. Вирішальним для розгляду заяви про встановлення факту смерті є не сам собою офіційний статус особи, а достатність усієї сукупності доказів для достовірного встановлення факту її смерті у певний час та за певних обставин.
- ... те, що суд першої інстанції безпосередньо допитав свідків та надав їхнім показанням іншу оцінку, не позбавляло апеляційний суд повноважень перевірити законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції і за результатами оцінки доказів у їх сукупності дійти іншого висновку щодо їх достатності для встановлення обставини, яка входить до предмета доказування.

2. Оголошення особи померлою

Цивільний кодекс України

Стаття 46. Оголошення фізичної особи померлою

- 1. Фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років, а якщо вона **пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю** або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, - **протягом шести місяців**, а за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру - протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Цивільний кодекс України

Стаття 46. Оголошення фізичної особи померлою

- 2. Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців.
- 3. Фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це. Фізична особа, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті.

Цивільний процесуальний кодекс України

Стаття 305. Підсудність

- 1. Заява про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою подається до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна.

Ситуація 1

Оголошення фізичної особи померлою

Ситуація 1

- здійснював охорону об'єктів та забезпечення порядку на території ТРЦ «Ретровіль» у місті Києві. Збройні сили рф завдали ракетного удару по ТРЦ «Ретровіль». Відповідно до Наказу № 309 територією активних бойових дій була вся територія міста Києва з 24 лютого до 30 квітня 2022 року.
- службове розслідування ґрунтується на поясненнях, отриманих, зокрема, від добровольців молодіжного воєнізованого формування. У матеріалах службового розслідування зафіксовано факт перебування добровольців у ТРЦ «Ретровіль» у момент влучання ворожої ракети.

Що вважати днем завершення воєнних дій для початку відліку 6-місячного строку?

Постанова ВП ВС, 11.12.2024, справа №755/11021/22, № у ЄДРСР 123992364

- 96. ... у частині другій статті 46 ЦК України йдеться про воєнні дії, збройний конфлікт, а не про воєнний стан. Не можна тлумачити цей припис як такий, що його можливо застосувати стосовно оголошення особи померлою винятково після скасування воєнного стану на усій території України.
- 50. ... приписи частини другої статті 46 ЦК України пов'язують оголошення фізичної особи померлою у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, а **не у зв'язку з воєнним станом як таким**.
- 53. ... **бойові дії є однією із форм воєнних дій**. Ці категорії співвідносять як ціле (воєнні дії) та частина (бойові дії). Тому воєнні дії, які законодавець згадує у частині другій статті 46 ЦК України, не обмежуються лише бойовими діями.

Що вважати днем завершення воєнних дій для початку відліку 6-місячного строку?

Постанова ВП ВС, 11.12.2024, справа №755/11021/22, № у ЄДРСР 123992364

- 95. Відрахування шестимісячного строку з дня припинення або скасування воєнного стану чи закінчення воєнних дій, збройного конфлікту було б непропорційним обмеженням прав та інтересів значної кількості цивільних осіб, членів сімей Захисників і Захисниць України.
- 97. Також **не можна відраховувати** шестимісячний строк, передбачений частиною другою статті 46 ЦК України, **від дати ймовірної загибелі фізичної особи на території ведення активних бойових дій, ...**

Що вважати днем завершення воєнних дій для початку відліку 6-місячного строку?

Постанова ВП ВС, 11.12.2024, справа №755/11021/22, № у ЄДРСР 123992364

- 70. ... словосполучення «**від дня закінчення воєнних дій**», особливо у контексті широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, потрібно розуміти як визначення строку тривалістю в шість місяців, який **потрібно обраховувати передусім від дня закінчення активних бойових дій на певній території України**.
- 62. ... суд може послатися на шестимісячний строк у разі наявності **істотних підстав для припущення, що фізична особа загинула** внаслідок воєнних дій, збройного конфлікту, і без обґрунтованих підстав очікувати, що з часом обставини зміняться або з'являться нові дані щодо місцезнаходження цієї особи.

Що вважати днем завершення воєнних дій для початку відліку 6-місячного строку?

Постанова ВП ВС, 11.12.2024, справа №755/11021/22, № у ЄДРСР 123992364

- 78. ... припис речення другої частини другої статті 46 ЦК України («з урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців»), ... правильним є таке тлумачення цього припису, що здійснюватиметься **без прив'язки до моменту скасування воєнного стану, припинення воєнних дій, збройного конфлікту як такого на усій території України.**
- 81. ... шість місяців, які визначені в реченні другому частини другої статті 46 ЦК України, мають відраховуватися **від дня закінчення активних бойових дій на місці (на території) ймовірної загибелі фізичної особи, ...**
- 82. Конкретні воєнні дії мають територіальну і часову характеристики. **Джерелом офіційної інформації про ці характеристики є Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затверджений наказом Мінреінтеграції від 22.12.2022 № 309 ...**

Що вважати днем завершення воєнних дій для початку відліку 6-місячного строку?

Постанова ВП ВС, 11.12.2024, справа №755/11021/22, № у ЄДРСР 123992364

- 99. ... з урахуванням конкретних обставин справи суд може розпочати відлік шестимісячного строку для оголошення особи померлою **від дня настання події, яка спричинила загибель фізичної особи**, у разі якщо ця подія відбулася за межами території ведення активних бойових дій, проте є наслідком воєнних дій.
- 100. У такому випадку у разі подій (наприклад, авіаударів, ракетних обстрілів, терактів, підривів на мінах, загибелі під час евакуації чи гуманітарної місії) на територіях, які формально не є зоною активних бойових дій, але мають прямий зв'язок з воєнними діями, збройним конфліктом, суд має право розпочати відлік шестимісячного строку з моменту такої події. Якщо докази, як-от: відеоматеріали, документи або показання свідків тощо, дозволяють з високим ступенем вірогідності припустити ймовірну загибель особи, зволікання у визнанні фізичної особи померлою стає невиправданим і не відповідає принципу правової визначеності.

Що вважати днем завершення воєнних дій для початку відліку 6-місячного строку?

Постанова ВП ВС, 11.12.2024, справа №755/11021/22, № у ЄДРСР 123992364

- 123. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою не раніше спливу шести місяців від дня закінчення активних бойових дій на місці ймовірної загибелі фізичної особи або від дня настання події, за якої відбулася загибель фізичної особи, якщо така подія хоча й є наслідком воєнних дій, проте сталася не на території ведення активних бойових дій.

Дякую за увагу!

- Верховний Суд,
вул. П. Орлика, 8, м. Київ,
- <http://supreme.court.gov.ua>,
- dmytro.hudyma@gmail.com,
- www.facebook.com/dmytro.hudyma